

К. П. Бондарчук, канд. екон. наук
Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення
Міністерства праці та соціальної політики України
і НАН України

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ЗАСОБУ СПРИЯННЯ ФОРМУВАННЮ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНОГО ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. В статті показано, що відсутність системи профорієнтації є однією з вагомих причин розбалансування пропозиції робочої сили з її попитом на ринку праці, безробіття. Обґрунтовано необхідність створення системи профорієнтації населення, із врахуванням пріоритетів економічного розвитку економіки, України, як одного з важливих чинників відтворення висококваліфікованого трудового потенціалу, забезпечення високого рівня зайнятості економічно активного населення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Профорієнтація, ринок праці, трудовий потенціал, професійно-кваліфікаційний склад, компетентність, конкурентоздатність.

Ефективність використання трудового потенціалу визначається якістю формування й ступенем реалізації творчого, професійного потенціалу кожного громадянина країни, що, в значній мірі, залежить від обґрунтованості професійного вибору та успішного здобуття відповідної професії, спеціальності. Розв'язання завдань щодо сприяння громадянам у виборі підходящої професії (спеціальності) з метою її успішного здобуття, досягнення конкурентоздатності, високого професійно-кваліфікаційного рівня, компетентності, продуктивності праці має забезпечувати система професійної орієнтації.

Необхідність створення системи профорієнтації як вагомого чинника сприяння формуванню висококваліфікованого трудового потенціалу знайшла своє відображення в публікаціях І. М. Назімова, В. А. Савченка, Б. О. Федоришина, В. О. Покришука й багатьох інших [1—3].

Однак в Україні й досі її не створено. Відсутність ефективної системи профорієнтації є однією з причин помилкового професійного вибору значною частиною громадян і, як наслідок, — низької конкурентоздатності, професійної компетентності, продуктивності праці, значного рівня професійних захворювань, травматизму, плинності кадрів, безробіття, великої кількості нереалізованих обдарувань, здібностей, що в кінцевому підсумку призводить до матеріальних і моральних втрат як в особистісному, так і загальнонаціональному вимірі. Через недооцінку значення, місця

системи профорієнтації у процесі відтворення людського, а відтак — трудового потенціалу Україна дедалі більше втрачає свої позиції в цій сфері і значно відстає від сучасних стандартів економічно розвинутих країн.

Метою статті є розроблення рекомендацій щодо створення ефективної системи професійної орієнтації населення для сприяння формуванню висококваліфікованого трудового потенціалу, забезпечення високого рівня зайнятості економічно активного населення України.

На ринку праці України постійно спостерігається розбалансування між пропозицією та попитом на робочу силу за професійно-кваліфікаційним складом. Так, за статистичними даними державної служби зайнятості «Звіт про працевлаштування і зайнятість населення, яке звернулося до служби зайнятості України» (форма № 2 — ПН), чисельність незайнятих громадян у 2005 р. по Україні зросла на 4,6 відсоткових пункти порівняно з 2001 р. Хоча в їхньому складі частка незайнятих громадян, які мали повну вищу освіту зменшилась на 4,8 відсоткових пункти, з базовою вищою освітою — на 10,8 відсоткових пункти, з професійно-технічною — на 1,5 відсоткових пункти, однак у загальному обсязі питома вага безробітних громадян, які мали професію, спеціальність становила 57,5 % (27,3 % — з вищою освітою і 30,2 % — з професійно-технічною), тобто більше половини (табл. 1).

Таблиця 1

РОЗПОДІЛ НЕЗАЙНЯТИХ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПЕРЕБУВАЛИ НА ОБЛІКУ В ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ ЗАЙНЯТОСТІ ЗА 2001—2005 рр. (ЗА ОСВІТОЮ)

Показник	Чисельність незайнятих, осіб			Питома вага, %			у %, 2005/2001 рр.
	2001 р.	2004 р.	2005 р.	2001 р.	2004 р.	2005 р.	
Всього	2760239	2900579	2887736	100	100	100	104,6
з них мали освіту:							
повну вищу	277766	257854	266177	10,1	8,9	9,2	95,8
базову вищу	585764	543986	522306	21,2	18,8	18,1	89,2
професійно-технічну	884573	888928	871459	32	30,6	30,2	98,5
повну загальну середню	850544	1031406	1062672	30,8	35,6	36,8	124,9
базову загальну середню	153192	171199	159065	5,5	5,9	5,5	103,8
початкову	8400	7207	6057	0,4	0,2	0,2	72,1

Тенденція до зниження рівня безробіття громадян, які мають спеціальність, професію, є позитивною, однак, як видно з табл. 1, проблема їхньої продуктивної трудової зайнятості не вирішена. Викликає занепокоєння і той факт, що на зареєстрованому ринку праці, зокрема за 4 роки, суттєво зросла частка незайнятих громадян (майже на 29 %), які не мають професії (на 24,9 відсоткових пункти зросла питома вага незайнятих громадян з повною загальною середньою освітою та на 3,8 відсоткових пункти — з базовою середньою освітою) (табл. 1). Це свідчить про те, що значна частина громадян, у тому числі молодих, не виявила бажання, або не знала яким чином, або не змогла здобути професію через низку причин, здебільшого — матеріальних.

У 2005 р. по Україні загальний показник навантаження на одне вільне робоче місце порівняно з 2000 р. зменшився в 3,4 разу, в той же час він залишився високим у сфері сільського та лісового господарства, виборозведення та рибальства (18 осіб), торгівлі та побутових послуг (10 осіб), технічних службовців (9 осіб), фахівців (5 осіб), що свідчить про значний надлишок пропозиції відповідних професій порівняно з їхнім попитом на ринку праці. Більшим попитом користуються кваліфіковані робітники з інструментом (2 особи), професіонали (3 особи) [4, с. 106]. Високі показники навантаження на одне вільне робоче місце за розділами класифікацій професій, у значній мірі, зумовлені як невідповідністю структури й обсягів підготовки кадрів у вищих та професійно-технічних навчальних закладах попиту ринку праці на робочу силу за професіями, спеціальностями, освітньо-кваліфікаційними рівнями, так і помилковістю професійного вибору громадянами, особливо молоддю, через відсутність системи профорієнтації. Тому державні органи центральної й місцевої влади повинні більш ефективно розв'язувати проблеми пов'язані із забезпеченням зайнятості економічно активного населення. Це, зокрема, стосується й сприяння громадянам України в обґрунтованому професійному самовизначенні із врахуванням як індивідуальних особливостей (стану здоров'я, психологічних, психофізіологічних особливостей, інтелектуального рівня тощо), їхніх можливостей, потреб, інтересів, бажань, так і попиту ринку праці на робочу силу за професійно-кваліфікаційним складом у територіальному розрізі.

З метою сприяння громадянам в адекватному професійному виборі в Україні, передусім, потрібно створити ефективну *державну систему професійної орієнтації населення*. На підставі численних тривалих досліджень, за участю автора, визначено ос-

новні завдання, розв'язання яких забезпечать її створення. Встановлено, що це стане можливим за умови:

- удосконалення нормативно-правового підґрунтя, зокрема шляхом внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів, ухвалення закону України «Про професійну орієнтацію населення»;

- формування організаційно-управлінської структури;

- створення ефективної економіко-інформаційної підсистеми;

- належного рівня фінансового, матеріально-технічного, науково-методичного забезпечення;

- підготовки фахівців з профорієнтації за державним замовленням у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації, постійне підвищення їхнього професійно-кваліфікаційного рівня;

- розроблення стандартів, нормативів програм з профорієнтації тощо.

У Конвенції 142 МОП щодо «Професійної орієнтації та професійної підготовки у сфері розвитку людських ресурсів», Конвенції 159 «Про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів», Концепції розвитку людських ресурсів ПРООН, Європейській соціальній хартії наголошується, що кожна держава повинна сприяти громадянам в обґрунтованому професійному виборі шляхом здійснення професійної орієнтації. Прагнення України до інтеграції у міжнародне співтовариство розвинутих країн та побудови соціальної держави передбачає необхідність відповідної адаптації чинного законодавства, в тому числі й щодо відтворення висококваліфікованого людського потенціалу через сприяння громадянам в адекватному виборі підходящої професії, спеціальності шляхом проведення якісної профорієнтаційної роботи.

З метою вдосконалення правового підґрунтя профорієнтації, передусім, доцільно розробити й ухвалити закон України «Про професійну орієнтацію населення в Україні», який сприятиме регулюванню й взаємоузгодженню всіх складових системи профорієнтації, підвищенню значення освіти при підготовці людини до праці. В ньому потрібно сформулювати мету, принципи, напрями, зміст профорієнтаційної роботи, визначити основні завдання щодо створення організаційно-управлінської структури, функціональних обов'язків відповідних інституцій, формування економіко-інформаційної підсистеми, належного кадрового, матеріально-технічного, науково-методичного забезпечення, а також джерела фінансування системи профорієнтації.

Водночас необхідно внести зміни і доповнення до низки чинних законодавчих актів. Зокрема, проект нової редакції Закону України «Про зайнятість населення» потрібно доповнити самостійною статтею «Професійна орієнтація населення», в якій сформулювати: мету, принципи, завдання профорієнтації, напрями організації профорієнтаційної роботи з різними категоріями громадян. Встановити, що профорієнтаційну роботу з молоддю, яка навчається, в тому числі з дітьми-інвалідами, мають здійснювати штатні спеціалісти з профорієнтації соціально-психологічної служби системи освіти і науки; незайнятих громадян, дорослих інвалідів — фахівці з профорієнтації державної служби зайнятості. Профорієнтаційну роботу з інвалідами повинні також проводити фахівці з профорієнтації (профконсультанти) медико-соціальних експертних комісій, спеціалізованих, навчально-виховних, реабілітаційних закладів; зайнятих громадян — фахівці з профорієнтації (профконсультанти) соціальних служб підприємств, установ, організацій усіх форм власності й господарювання.

Частина 2 статті 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» слід доповнити пунктом: «Професійна орієнтація (професійна інформація, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація) та психологічна підтримка громадян», — що сприятиме активізації профорієнтаційної роботи в державній службі зайнятості.

У новій редакції Концепції державної системи професійної орієнтації населення потрібно уточнити понятійний апарат, сформулювати саме поняття «система професійної орієнтації населення», більш чітко виписати її організаційно-управлінську структуру. Як Концепцію державної системи професійної орієнтації населення, так і Положення про організацію професійної орієнтації населення доцільно доповнити статтями щодо психологічної підтримки громадян. Оскільки ефективність профорієнтаційної роботи, в значній мірі, залежить від психоемоційного стану людини, то для його оптимізації необхідно здійснювати психологічну підтримку громадян.

З метою вдосконалення нормативно-правового підґрунтя профорієнтації в системі освіти Закон України «Про освіту» потрібно доповнити окремою статтею щодо створення в системі освіти і науки підсистеми профорієнтації. Для цього пункт 2 статті 12 пропонуємо доповнити словами «професійна орієнтація» і викласти в наступній редакції: «Міністерства і відомства, яким підпо-

рядковані навчальні заклади, спільно з Міністерством освіти і науки України беруть участь у здійсненні державної політики в сфері освіти, науки, професійної орієнтації й психологічної підтримки та професійного навчання...». У передостанньому абзаці першого пункту статті 14 вислів «організують професійне консультування молоді» замінити на: «...організують професійну орієнтацію дітей, підлітків, молоді, яка навчається». Адже професійна консультація — це лише один з напрямів професійної орієнтації.

Закон України «Про загальну середню освіту» потрібно доповнити статтею «Професійна орієнтація учнів (вихованців)». Аналогічне доповнення доцільно внести і в статтю 4 Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», включивши до неї пункт про здійснення профорієнтаційної роботи серед неповнолітніх. Розділ II нової редакції «Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається» необхідно доповнити пунктом, який передбачатиме, що завдання, зміст профорієнтаційної роботи з молоддю, яка навчається, має узгоджуватись з перспективним попитом ринку праці на робочу силу за професійно-кваліфікаційним складом в територіальному розрізі. Два останніх пункти статті 15 названого Положення пропонуємо викласти в наступній редакції: «У штатний розклад соціально-психологічних служб середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, ПТНЗ, ВНЗ вводяться штатні посади фахівців з профорієнтації».

«Кошти на оплату праці фахівців з профорієнтації виділяються із бюджету».

Статтю 7 Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» необхідно доповнити пунктом про сприяння молоді у професійному виборі відповідно до стану здоров'я, здібностей, індивідуально-психологічних властивостей, потреб, інтересів, бажань із врахуванням прогнозованого перспективного попиту ринку праці на робочу силу за професійно-кваліфікаційним складом у територіальному розрізі.

Для забезпечення ефективної реабілітації та інтеграції інвалідів у суспільне виробництво й соціальне життя Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» потрібно доповнити статтею «Професійна орієнтація та психологічна підтримка інвалідів», в якій сформулювати мету, принципи, напрями, завдання професійної орієнтації та психологічної підтрим-

ки інвалідів під час їхньої реабілітації, професійного навчання, трудової діяльності. У статтю 18 Закону необхідно внести доповнення, відповідно з яким підбір робочого місця для інваліда має здійснюватись на тому підприємстві, де настала інвалідність, із врахуванням не лише стану здоров'я (нозології захворювання, групи інвалідності) людини, рекомендацій медико-соціальної експертної комісії, а й освітньо-кваліфікаційного рівня, досвіду, бажань, можливостей. Статтю 1 Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» доцільно доповнити такими поняттями, як «професійна інформація», «професійна консультація». Адже саме під час професійної інформації та, особливо, професійної консультації інваліди зможуть вибрати найбільш підходящу професію, спеціальність, виходячи, передусім, із своїх можливостей: стану здоров'я (виду захворювання, групи інвалідності), здібностей, індивідуально-психологічних властивостей, транспортної доступності, потреб, інтересів, бажань. Третій абзац статті 38 названого Закону доцільно викласти в наступній редакції: «Професійна реабілітація (професійна інформація, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація ...), а далі — по тексту».

Враховуючи досвід економічно розвинутих країн, в Україні пропонуємо, насамперед, створити *державну систему професійної орієнтації населення* на базі двох взаємозв'язаних підсистем, що функціонуватимуть у системах праці та соціального захисту населення, а також освіти і науки. Це дасть можливість охопити профорієнтаційним обслуговуванням практично все населення: починаючи від дітей і закінчуючи громадянами пенсійного віку. Адже всі діти, підлітки, молодь «проходять» через систему освіти, оскільки в Україні обов'язкова загальна середня освіта. Незайняті дорослі громадяни, інваліди, громадяни пенсійного віку зможуть одержати профорієнтаційні послуги в державній службі зайнятості. Саме *державна система профорієнтації населення* має стати основою формування цілісної системи професійної орієнтації населення, що включатиме й недержавні профорієнтаційні структури, які повинні працювати у чинному нормативно-правовому полі, дотримуватись встановлених нормативів і стандартів з профорієнтації. Відповідальність за організацію, координацію і контроль діяльності *державної системи профорієнтації населення* має бути покладена на Міністерство праці та соціальної політики України, оскільки, на нашу думку, управління профорієнтацією, як пропонують деякі автори, Координаційною радою неефективне. Адже Координаційна рада, по-перше, пра-

цює періодично; по-друге, її розпорядження не мають належної правової сили; по-третє, вона не несе юридичної відповідальності. Міністерство праці та соціальної політики України повинно встановлювати стратегічні завдання щодо відтворення трудового потенціалу, які передбачатимуть і розв'язання проблем з приводу своєчасного, обґрунтованого професійного вибору із врахуванням прогнозованого перспективного попиту ринку праці на робочу силу за професійно-кваліфікаційним складом у територіальному розрізі, прогнозованим рівнем безробіття, кон'юнктурою професій на ринку праці, а також затверджувати програми з профорієнтації. Підпорядковані структури Міністерства праці та соціальної політики України, державної служби зайнятості, Міністерства освіти і науки України й інші міністерства, які мають у своєму підпорядкуванні навчальні заклади, мають виконувати завдання щодо:

- формування органів управління й вдосконалення їхньої роботи;
- реалізації державної політики у сфері профорієнтації за визначеними напрямками;
- створення, реорганізації, ліквідації профорієнтаційних підрозділів;
- формування державного й територіальних бюджетів профорієнтаційних підрозділів;
- фінансового, матеріально-технічного, кадрового, науково-методичного забезпечення.

Для цього в апаратах Міністерства праці та соціальної політики України, Державного центра зайнятості, Міністерства освіти і науки України й інших міністерств і відомств, що мають у своєму підпорядкуванні навчальні заклади, та по всіх їхніх управлінських вертикалях необхідно створити самостійні підрозділи з організації профорієнтаційної роботи.

Міністерство праці та соціальної політики України повинно розв'язувати завдання щодо:

- розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази з питань професійної орієнтації різних категорій громадян;
- формування нормативно-правового підґрунтя й розроблення ефективного механізму щодо одержання від роботодавців повних, достовірних, економічно обґрунтованих даних про додаткову (перспективну й поточну) потребу в робітниках і фахівцях за професійно-кваліфікаційним складом;
- щорічного визначення прогнозованої перспективної додаткової потреби економіки в робітниках і фахівцях у розрізі профе-

сій, спеціальностей, освітньо-кваліфікаційних рівнів в територіальному розрізі для забезпечення функціонування економіко-інформаційної підсистеми;

- створення підрозділів з професійної орієнтації;
- підготовки, підвищення кваліфікації фахівців з профорієнтації;
- належного рівня фінансового, матеріально-технічного, науково-методичного забезпечення підрозділів з профорієнтації;
- розроблення підрозділів з профорієнтації у програмах соціально-економічного розвитку, а в програмах зайнятості населення, програмах професійної реабілітації інвалідів — окремих розділів «Професійна орієнтація» і т. ін.

З метою проведення наукових досліджень у сфері профорієнтації, розроблення науково-методичних, професіографічних матеріалів, організації й координації профорієнтаційної роботи у підпорядкуванні Міністерства праці та соціальної політики України пропонуємо створити Всеукраїнський центр професійної орієнтації населення та психологічної підтримки громадян. Водночас в АР Крим, областях, м. Києві необхідно відновити роботу територіальних центрів профорієнтації населення. У таких центрах має проводитись не лише науково-методична, а й практична робота з обслуговування різних категорій громадян.

Для вдосконалення організаційно-управлінської структури профорієнтації в системі державної служби зайнятості потрібно створити самостійний структурний підрозділ з організації профорієнтації населення у Державному центрі зайнятості та аналогічні підрозділи — в територіальних, базових центрах зайнятості. Водночас доцільно збільшити штатну чисельність фахівців з профорієнтації. У кожному профорієнтаційному підрозділі, починаючи з Державного центра зайнятості і закінчуючи базовими центрами, пропонуємо створити окремі підрозділи для обслуговування інвалідів.

Враховуючи те, що фахівці з профорієнтації державної служби зайнятості надають послуги не лише з профорієнтації, а й з психологічної підтримки громадян, слід юридично зафіксувати даний напрямок роботи, а тому відділи варто назвати: «Відділ з психологічної підтримки та професійної орієнтації громадян». Це збільшить обсяги завдань служби зайнятості, однак у нинішніх умовах послуги з психологічної підтримки громадянам вкрай необхідні, так як без оптимізації психоемоційного стану людини неможливий адекватний професійний вибір.

З метою формування організаційно-управлінської структури підсистеми профорієнтації у системі освіти і науки пропонуємо, насамперед, в апаратах Міністерства освіти і науки України й інших міністерств і відомств, що мають у своєму підпорядкуванні навчальні заклади, створити самостійні підрозділи з організації профорієнтаційної роботи, а також — самостійні підрозділи з профорієнтації у головних управліннях освіти і науки обласних, м. Києва та Севастополя держадміністрацій, у відділах освіти і науки місцевих держадміністрацій. Для безпосереднього проведення профорієнтаційної роботи з молоддю, яка навчається, до складу соціально-психологічної служби всіх загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів потрібно ввести штатні посади фахівців з профорієнтації, відновити раніше ліквідовані або створити нові профорієнтаційні кабінети, куточки.

Підсистема професійної орієнтації в системі освіти і науки, ґрунтуючись на державних стандартах і нормативах, повинна:

- забезпечувати профорієнтаційну спрямованість навчальних програм, посібників і навчально-виховного процесу дітей, підлітків, молоді, яка навчається (далі — молоді, яка навчається), залучати до профорієнтаційної роботи педагогічні колективи, батьків, службу зайнятості, представників органів виконавчої влади, об'єднань роботодавців, підприємств, установ, організацій;

- постійно, а не епізодично, проводити системну, комплексну профорієнтаційну роботу шляхом надання якісних послуг з професійної інформації, професійної консультації, професійного відбору, професійної адаптації;

- формувати в молоді, яка навчається, свідомий, обґрунтований підхід до професійного вибору із врахуванням як індивідуальних властивостей, інтересів, так і прогнозованого перспективного попиту ринку праці на робочу силу за професійно-кваліфікаційним складом у територіальному розрізі;

- організовувати диференційоване навчання для більш повного розкриття й розвитку здібностей;

- забезпечувати органічну єдність психолого-педагогічних, медико-соціальних консультацій у процесі професійного самовизначення при розподілі за напрямками профільного навчання на III ступені навчання загальноосвітніх закладів, а також під час професійного вибору та вступу на навчання у професійно-технічні, вищі навчальні заклади і т. ін.

На кожному рівні (державному, територіальних, базових) профорієнтаційні підрозділи систем освіти і науки, а також праці та соціальної політики повинні постійно співпрацювати як між

собою, так і з підприємствами, установами, організаціями різних форм власності й господарювання, органами влади.

З метою узгодження інтересів особистості та суспільства система профорієнтації населення має сприяти громадянам у виборі тих професій, спеціальностей, на які існує або в перспективі буде існувати попит на ринку праці, що визначається поточною й прогнозованою перспективною потребою економіки в кадрах за професійно-кваліфікаційним складом у територіальному розрізі. Забезпечувати систему профорієнтації даними про додаткову потребу в кадрах за професійно-кваліфікаційним складом повинні центральні й місцеві органи влади, що відповідають за відтворення людського потенціалу.

Враховуючи досвід економічно розвинутих країн, спрямованість України на побудову соціального суспільства, ми вважаємо, що потрібно ухвалити закон «Про надання суб'єктами господарювання інформації про потребу в робітниках і фахівцях». Для його реалізації необхідно розробити ефективний фінансово-економічний механізм стимулювання суб'єктів господарювання до подання такої інформації. Даний закон не повинен обмежувати інтереси суб'єктів господарювання, але має узгоджуватись із чинним законодавством України щодо відтворення висококваліфікованого трудового потенціалу, сприяння громадянам в обґрунтованому професійному виборі, забезпечення продуктивної, вільно обраної зайнятості економічно активного населення, розвитку й реалізації професійно-трудоного потенціалу та гідної праці. Він стане правовою основою створення й функціонування економіко-інформаційного банку даних про вільні робочі місця (посади) та додаткову (поточну і перспективну) потребу в кадрах за професіями, спеціальностями, освітньо-кваліфікаційними рівнями у територіальному розрізі.

Водночас потрібно вдосконалити методологію розрахунку додаткової потреби в робітниках і фахівцях на окремих підприємствах, в установах організація різних форм власності й господарювання (далі — підприємствах) за професіями, спеціальностями, освітньо-кваліфікаційними рівнями. Оскільки потреба підприємств у працівниках у професійному розрізі визначається кількістю й структурою робочих місць, то для їхнього обліку, прогнозування, планування на великих та середніх підприємствах потрібно розробити нові або вдосконалити існуючі методики. Це, зокрема стосується «Методичних рекомендацій з обліку та збалансування робочих місць і робочої сили на підприємствах», «Методичних рекомендацій щодо визначення кількості робочих

місць» й інших. Їх доцільно доповнити пунктами щодо встановлення ступеня відповідності професійної здатності (стану здоров'я, здібностей, індивідуально-психологічних властивостей, знань, умінь, навичок, професійно-кваліфікаційного рівня, компетентності, ділових якостей) претендента вимогам конкретного робочого місця.

Визначенням прогнозованої додаткової перспективної потреби в кадрах за професіями, спеціальностями, освітньо-кваліфікаційними рівнями мають займатися Міністерство економіки України і Міністерство праці та соціальної політики України. Міністерство економіки повинне здійснювати розрахунок додаткової перспективної потреби в кадрах за макроекономічними показниками, що мають бути органічною складовою макроекономічного прогнозу соціально-економічного розвитку країни. Для забезпечення високого ступеня достовірності й наближення прогнозів до реальності потрібно підвищити якість інформаційно-статистичних матеріалів, вдосконалити методологію розрахунку для узгодження динаміки макроекономічних показників з динамікою попиту на робочу силу за професійно-кваліфікаційним складом у територіальному розрізі.

У системі Міністерства праці та соціальної політики України визначення прогнозованої додаткової перспективної потреби в робітниках і фахівцях за професіями, освітньо-кваліфікаційними рівнями на державному рівні доцільно здійснювати, починаючи з мікрорівня, тобто з окремих підприємств. Кінцеві результати, одержані як Міністерством економіки України, так і Міністерством праці та соціальної політики України, повинні порівнюватись і узгоджуватись.

Після узгодження розрахункових показників одержаних, з одного боку, Міністерством економіки України, а з другого — Міністерством праці та соціальної політики України, мають бути встановлені остаточні обсяги й структура перспективної додаткової потреби в кадрах за професіями, спеціальностями, освітньо-кваліфікаційними рівнями у територіальному розрізі. Кінцеві результати щодо прогнозованої перспективної додаткової потреби в кадрах за професійно-кваліфікаційним складом у територіальному розрізі потрібно щорічно публікувати у спеціальних виданнях, засобах масової інформації для ознайомлення з ними всіх заінтересованих сторін: органів виконавчої влади усіх рівнів, державної служби зайнятості, системи освіти і науки, а також громадян: молоді, яка навчається, інвалідів, незайнятих, зайнятих.

Ефективне профорієнтаційне обслуговування громадян можливе за умови використання висококваліфікованими фахівцями з профорієнтації якісних професіографічних матеріалів, досконалих наукових методик, особливо з професійної психодіагностики. З метою забезпечення високої якості професіографічних матеріалів їх потрібно розробляти централізовано, на державному рівні, зокрема у Всеукраїнському центрі й територіальних центрах професійної орієнтації населення. Для вдосконалення цієї роботи в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України необхідно суттєво покращити його кадрове забезпечення, збільшити рівень фінансування.

Зміст, форми, методи профорієнтаційної роботи, з одного боку, мають узгоджуватись із структурними, техніко-технологічними, соціально-економічними змінами в Україні, враховувати попит ринку праці на висококваліфіковану робочу силу за професійно-кваліфікаційним складом у територіальному розрізі, а з другого — спрямовуватись на формування громадян психологічної, інформаційної, операційної готовності до професійного вибору.

Для забезпечення системи профорієнтації кваліфікованими кадрами потрібно здійснювати підготовку фахівців з профорієнтації за державним замовленням, тобто за рахунок державного бюджету у ВНЗ IV рівня акредитації. Саме цими фахівцями повинні укомплектовуватись соціально-психологічні служби загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів, профорієнтаційні підрозділи служби зайнятості, медико-соціальні експертні комісії, реабілітаційні, навчально-виховні заклади для інвалідів. До змісту підготовки фахівців з профорієнтації мають бути включені блоки з: медико-біологічних, педагогічних, психологічних, соціально-економічних дисциплін. Нині ж профорієнтаційні підрозділи можна забезпечувати кадрами шляхом перепідготовки фахівців з вищою психологічною, педагогічною, медичною освітою, які мають досвід діагностичної, профорієнтаційної роботи не менше одного року, зокрема в Інституті підготовки кадрів державної служби зайнятості.

Потрібно розробити і затвердити державні стандарти профорієнтаційних послуг, що встановлюватимуть вимоги до їх якості за такими показниками: освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця; форми, зміст, методи роботи; характер спілкування з громадянами, види, тривалість послуг; форми рекомендацій тощо.

Джерелом фінансування підсистеми профорієнтації в державній службі зайнятості мають бути кошти Фонду загальнообов'яз-

кового державного соціального страхування на випадок безробіття, для обслуговування інвалідів — кошти Фонду соціального захисту інвалідів України, а джерелом фінансування підсистеми профорієнтації в системі освіти і науки повинні бути бюджетні кошти. При використанні фінансових ресурсів потрібно чітко розмежовувати використання бюджетних та позабюджетних коштів, дотримуватись державних нормативів щодо видатків, забезпечувати підзвітність та прозорість у використанні коштів на заходи з профорієнтації.

Функціонування та розвиток системи професійної орієнтації населення в Україні забезпечуватиме розв'язання завдань щодо:

- відтворення висококваліфікованого людського потенціалу країни, збалансування пропозиції робочої сили з її попитом на ринку праці;
- зменшення економічних втрат внаслідок відрахувань слухачів з ПТНЗ, студентів — з ВНЗ;
- зниження рівня плинності кадрів, рівня професійних захворювань, травматизму;
- стимулювання розвитку соціальної, економічної активності громадян, їхньої підприємницької ініціативи;
- сприяння максимальній реалізації творчого, трудового потенціалу кожного громадянина, підвищення конкурентоздатності на ринку праці, забезпечення стабільної трудової зайнятості, зростання продуктивності праці і, як наслідок, — збільшення доходів як самих громадян, так і прибутку підприємств тощо.

Література

1. Назимов И. Н. Пути и проблемы формирования системы профессиональной ориентации // Пути развития системы профессиональной ориентации: Сб. научн. тр. — М.: НИИ труда, 1991. — С. 6—31.
2. Профориєнтація населення і професійне навчання незайнятих громадян / В. А. Савченко, Н. О. Павловська, В. І. Герасимчук, А. О. Покришук. — Кременчук, 1997. — 278 с.
3. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: Автореф. дис. д-ра пед.наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. — К., 1996. — 49 с.
4. Ринок праці України у 2005 році: Аналітично-статистичний збірник / Державний центр зайнятості Міністерства праці та соціальної політики. — 2006. — 184 с.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2007